BOOK REVIEW / KİTAP İNCELEME

TÜRKİYE'DE TERÖRİZMİN POLİTİK PSİKOLOJİSİ
THE POLITICAL PSYCHOLOGY OF TERRORISM IN TURKEY

Abdülkadir Çevik**, Politik Psikoloji,** Ankara: Dost Kitabevi, 2009, ISBN: 9789752983274

Doç. Dr. Bülent Evre
Lefke Avrupa Üniversitesi
Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi
bevre@eul.edu.tr

Tarihsel olarak kökleri çok gerilere gitse de, terörizmin 21. yüzyılda giderek küresel ölçekte etkili bir fenomen haline geldiği her geçen gün daha çok hissedilmektedir. Buna paralel olarak, çeşitli disiplinlerin ilgi alanına giren terörizm konusundaki akademik çalışmalarda bir artış olduğu gözlenmektedir. Bu bağlamda ünlü Psikiyatri uzmanı Abdülkadir Çevik tarafından kaleme alınan *Politik Psikoloji* adlı çalışma, esas itibarıyla Türkiye'de yaşanan terörizm olgusunu politik psikoloji perspektifinden hareketle analiz etmeye girişmektedir. Çevik bunu yaparken, Türkiye'deki terörizmi; seçilmiş travma, etniklik, etnik kimlik, ulusal çadır, ve köktendinci kimlik gibi kavramlar etrafında, gerek dış faktörler gerekse teröristlerin kişisel motivasyonları açısından incelemektedir. Yazar, söz konusu çalışmasında terörizme ilişkin sadece tespitler yapmakla yetinmiyor, bunun yanında birtakım somut çözüm önerilerinde de bulunuyor. Bu çalışmanın bir önemi de Türkçe literatürde son derece kıt olan politik psikoloji alanındaki boşluğu doldurmaya aday olmasıdır.

Kitap; Giriş bölümü yanında, on iki bölüme ayrılmıştır. Vamık Volkan tarafından kaleme alınan Giriş bölümünde, politik psikolojinin terim olarak nasıl ortaya çıktığı anlatılmakta ve kitaba ilişkin kısa bir değerlendirme yapılmaktadır. Çevik birinci bölümde, öncelikle Türkiye'de yeni bir alan olan politik psikolojinin ne olduğu sorusuyla başlayarak, onu özellikle büyük gruplar arasındaki veya liderler arasındaki ilişkilerin psikolojik boyutlarıyla sınırlandırmakta ve çalışma konularından biri olan terörizmle ilişkilendirmektedir.

İkinci bölümde, Volkan'dan ödünç alınan -fakat ona ait olduğuna ancak beşinci bölümde gönderme yapılan- "seçilmiş zafer" ve "seçilmiş travma" kavramlarından hareketle, 1071 Malazgirt Zaferi'nden 2000'lerin ortalarına kadarki Türk tarihine ilişkin bazı olaylar psikolojik açıdan değerlendirilmektedir.

Üçüncü bölümde, özellikle Güneydoğu Anadolu bölgesindeki feodal/aşiret düzenine ilişkin psikolojik boyutlar üzerinde durulmakta ve çarpıcı analizlere yer verilmektedir. Örneğin yazar, ağa ile aşiret üyeleri ve teba arasındaki psikolojik ilişki çerçevesinde, aşiret üyelerinin "ilkel idealizasyon"a başvurarak, kendilerini ağanın uzantısı olarak gördüklerini ve onunla özdeşleştiklerini, buna karşılık ağanın da

tebasını doyum aracı olarak kullandığını ve aralarında karşılıklı bir psikolojik tatmin ilişkisi olduğunu öne sürmektedir. Keza aynı bölümde, Sovyetler Birliği'nin çöküşünün Türkiye'deki psikolojik etkilerine değinilmekte ve gerek modern Türk kimliğinin sorgulanmasında gerekse Kürt kimliğinin kullanılmaya başlanmasında önemli bir rol oynadığına dikkat çekilmektedir. Yazar, demokrasinin askeri rejimlerle kesintiye uğramasının psikolojik etkilerine ilişkin olarak da özellikle 1980 askeri darbesi döneminde Güneydoğu Anadolu'da halkın yaşadığı jandarma korkusu, Kürtçenin yasaklanması gibi uygulamaların, Kürt vatandaşların kimliklerine karşı tehdit olarak görmelerine yol açtığı ve bunların, PKK'nın söylemlerine katkı yaptığı değerlendirmesini yapmaktadır.

Dördüncü bölümde, etnik kimlik gelişimi ile terörizm arasındaki ilişkinin anlaşılması bağlamında çocuğun kimlik oluşumuna ilişkin "kavramsal bir çerçeve çizilmekte ve özellikle nesne ilişkileri kuramına yer verilmektedir. Bu çerçevede çocuğun gelişimi beş döneme ayrılmakta ve sağlıklı bir kişiliğin ve kimliğin gelişebilmesi için gerekli olan unsurlar üzerinde durulmaktadır. Yazar ayrıca terör uygulayan kişilerin, özellikle ergenlik döneminde daha yaygın olduğuna ve bu dönemin kişilik ve kimliğin yerleşmesi bakımındn ne kadar kritik olduğuna işaret etmektedir.

Beşinci bölüm, yine çocukluk döneminde "Ben" ve "Ötekiler" kavramının nasıl geliştiği sorusuna ayrılmakta ve Kürt etnik kimliğiyle ilgili birtakım çıkarımlar yapılmaktadır. Yazar gerek bireysel gerekse etnik kimliğin gelişiminde "biz" ve "ötekiler" arasındaki sınırın korunmasının psikolojik bir gereksinim olduğu varsayımından hareketle, özellikle "Kürt Türk aynıdır" (s.52) söyleminin, Kürt vatandaşların farklılıklarını vurgulama eğilimini daha da artırdığına dikkat çekmektedir. Yazar ayrıca kimliğin oluşumunda dışa dönük savunma mekanizmalarıyla (yer değiştirme veya yansıtma gibi) bazı yaşantıların dışsallaştırılmasında, içe dönük savunma mekanizmaları (içe alma veya özdeşim) yoluyla da bazı tecrübelerin içselleştirilmesinde etkili olduğu varsayımıyla, seçilmiş travmaların Kürtler arasında nasıl bir mağduriyet psikolojisine yol açtığı ve nesilden nesile aktarıldığını göstermeye girişmektedir.

Altıncı bölümde, yazar etnik kimlikle ilgili analizini sürdürerek, tarihsel olayların ve gücenmelerin gerek etnik kimliğin oluşumunda gerekse etnik gruplar arasındaki ilişkilerde nasıl rol oynadığına değinmektedir. Bu bağlamda özellikle devlet tarafından getirilen bazı yasakların yarattığı travmalar ve buna bağlı olarak gelişen mağduriyet psikolojisinin, Kürt etnik kimliğini beslediği savunulmaktadır.

Yedinci bölüm, Türkiye'deki terörizm, etniklik ve teröristlerin psikolojisi etrafında şekillenmektedir. Yazar, teröristin psikolojisi üzerinde durarak, teröristin yaşadığı bölünmüşlük, mağduriyet ve ezikliğin altını çizmekte ve bunların, toplumda karşılık bulan kesimlerle örtüştüğünü öne sürmektedir. Yazar analizinin odağını yeniden Güneydoğu Anadolu'nun yapısını ve terörizm ilişkisine kaydırarak, gerek Anadolu gerekse bu bölge halkının bireyselleşme sürecini tamamlamadığı ve otoriyeye saygılı olduğunu iddia etmektedir. Bu çerçevede olgunlaşmamış insanların her türlü olumlu ve olumsuz gelişmeden otorite olarak devleti sorumlu tuttukları ve beklentilerinin karşılanmaması durumunda ortaya çıkan hayal kırıklığının, öfke ve

düşmanlık duyguları yarattığı ve bu duygulara bağlı olarak da aktif veya pasif saldırganlıkların ortaya çıkabileceği kaydedilmektedir.

Sekizinci bölümde, Kürt etnik kimliği, "çadır" metaforuna dayalı olarak analiz edilmekte ve PKK lideri Abdullah Öcalan'ın bireysel olarak yaşadığı travmaların, toplumsal travmalarla nasıl bütünleştiği açıklanmaktadır. Bu çerçevede yasakçı politikaların, etnik çadırı sarstığı, fakat liderin bunu özellikle abartarak toplumsal travmaları canlı tuttuğu ve kişisel patolojisiyle birleştirerek sunduğu tespit edilmektedir.

Dokuzuncu bölüm, terör uygulayan bireylerin daha çok kişisel özellikleri ve grup içi davranışları üzerinde yoğunlaşmaktadır. Yazar teröristlerin genellikle 25 yaşın altında oldukları, mağdurluk ve ezilmişlik motivasyonuna sahip oldukları, bölünme ve yansıtmalı özdeşim gibi savunma mekanizmalarına başvurduklarını kaydetmekte ve literatürde teröristlerin psikopatolojik kişilik bozukluğundan muzdarip olduklarını ileri süren görüşü takip ederek, Türkiye'deki teröristlerin narsistik kişilik bozukluğuna sahip olabilecekleri çıkarımını yapmaktadır. Buna göre düşük kendilik değerine sahip olan teröristler, yoğun bir kaygı yaşar ve bundan kurtulabilmek için de terör uygulamak zorunda hissederler. Yazar ayrıca teröristlerin grup davranışlarına ilişkin olarak, bir teröristin terör örgütüne katılarak, aidiyet ve sahiplenilme duygusu yaşadığının altını çizmektedir.

Onuncu bölümde, Türkiye'de 1990'lı yılların ortalarında Kürt ve Türk kökenli vatandaşların katılımıyla gerçekleştirilen toplantının psikodinamik değerlendirmesine yer verilmektedir. Yazar kürt kökenli yurttaşların dile getirdikleri istekleri "aç ve doyumsuz bir grup tavrı" (s.111) olarak nitelemekte ve bunu mağduriyet psikolojisinin bir uzantısı olarak değerlendirmektedir. Söz konusu toplantıda, yaşanan mağduriyetin sorumlusu olarak devletin işaret edildiği gözlenmekte ve yazar bu mağduriyet psikolojisinin köklerini, aile yaşamındaki haksızlıklara ve adaletsizliklere kadar geri götürmektedir.

Onbirinci bölüme gelince analizin odağı, etnik terörden köktendinci teröre doğru kaymakta ve köktendinciliği besleyen dış ve iç faktörler ele alınmaktadır. Dış psikolojik etkenler açısından özellikle Almanya gibi Hıristiyan ülkelere göç eden Müslümanların kendi kimliklerini kaybetme korkusu yaşayarak regresif bir duruma girdikleri, Dünya kamuoyunun özellikle Bosna-Hersek'te Müslümanların katledilmesine veya İsrail'in Gazze'ye yönelik saldırıları karşısında sessiz kalması gibi faktörlerin, Müslüman Türklerin kendi dinsel ve etnik kimliklerine daha çok sahip çıkmalarına yol açtığı ileri sürülürken; iç faktörler bağlamında da Osmanlı İmparatorluğu'ndan Cumhuriyet ile modern Türk kimliğine geçişin, yas tutma süreci yaşanmadığı için sağlıklı olmadığı, 1950'li yıllardan itibaren yaşanan iç göçler, gecekondulaşma, nüfus artışı, ve işsizlik gibi faktörlerin regresyon durumuna, yani "ilkel ve arkaik düşünceler"e (s.127) yol açtığı ve bunların da köktendinciliği beslediği öne sürülmektedir.

Onikinci bölümde ise analitik düzeyde yapılan tespitlere dayanarak, normatif düzeyde birtakım öneriler yapılmaktadır. Yazar bu çerçevede demokrasi dışı yolların denenmesine imkân vermemek bakımından her türlü düşüncenin özgürce, demokrasi içerisinde ifade edilmesi; farklı etnik grupların kültürel haklarının yasal ve anayasal olarak tanınması, aile içi şiddet ile terörizm bağlantısı hakkında toplumun medya aracılığıyla eğitilmesi; çok çocuklu ailelerde yaşanan mağduriyetin giderilmesi bakımından etkin bir aile planlaması politikasına geçilmesi; her türlü ayrımcılığın engellenmesi ve güven duygusu verebilecek bir koruyucu devlet modeline geçilmesi; işsizliğin engellenmesi ve refahın artırılması için Güneydoğu Anadolu'ya gerekli yatırımların yapılması; terörist saldırılara ilişkin haberlerin medyada ön plana çıkarılmaması, tam tersine Kürt kimliğinin görünürlüğünün artırılması; devlet görevlileri tarafından Güneydoğu bölgesine yapılan ziyaretlerin ön plana çıkarılması; emniyet ve güvenlik güçlerinin terörizmin psikolojisi konusunda eğitimden geçirilmesi gibi bir önlemler dizisi önermektedir.

Öte yandan kitabın birtakım zayıflıkları olduğunu da kaydetmek gerekir. Öncelikle kitabın başlığından başlayarak, bazı bölüm başlıkları da dahil, başlıkların kapsamı ile başlıklar altında ele alınan konular arasında bir boşluk bulunmaktadır. Örneğin, kitabın "Politik Psikoloji" başlığını taşıması, bu alanda yaygın olarak çalışılan siyasal liderlerin, oy verme davranışının, milliyetçilik, etnik çatışma, ırkçılık, soykırım, ve uluslararası ilişkilerin psikolojisi gibi konulara ilişkin literatüre yer verileceği beklentisini doğurmaktadır; oysa kitap sadece terörizmin psikolojisi konusuyla sınırlıdır. O bakımdan yazarın özellikle terörizmin psikolojisi üzerine çalışmış olmasını dikkate alarak, kitabın başlığı, içeriğiyle uyumlu olması bakımından "Türkiye'de Terörizmin Politik Psikolojisi" şeklinde olabilirdi.

Keza, bazı bölüm başlıkları, inceledikleri konuya göre geniş, bazıları ise dar tutulmuştur. Örneğin üçüncü bölüm "Türkiye'de Sosyal Düzene Genel Bakış" başlığıyla, toplumsal düzene odaklanması gerekirken, Sovyetler Birliği'nin çöküşü, demokrasiye ara verilmesi gibi konuları da başlığın sınırlarını aşarak, alt başlık olarak düzenlemiştir. Aynı şekilde, dokuzuncu bölümün "Etnik Teröristin Kişisel Motivasyonları" başlığına rağmen, içeriğine bakıldığında konunun sadece motivasyonla sınırlı kalmadığı ve demografik özellikler gibi diğer kişisel özelliklerin de ele alındığı görülmektedir. O bakımdan bu bölümün başlığı, incelediği konuları kapsaması bakımından, örneğin "Etnik Teröristin Kişisel Özellikleri" gibi olabilir. Ayrıca Altıncı bölüm "Etniklik ve Etnik Kimlik", yedinci bölüm "Terörizm, Etniklik ve Etnik Terörizmin Psikolojisi", ve sekizinci bölüm "Etniklik ve Ulusal Çadır" başlıklarını geniş düzeyde tutmuş, buna karşılık içerik sadece Türkiye ile sınırlı kalmıştır. Bu durumda başlıkların, ele alınan konuya uygun olarak daha dar tutulması gerekirdi.

İkinci olarak, kitabın bölümleri arasında bir orantı ve denge olduğunu söylemek mümkün değildir. Bazı bölümler diğerlerine oranla çok daha hacimliyken, bazı bölümler ayrı bir bölüm olarak ayrılamayacak kadar cılız kalmıştır. Örneğin "Politik Psikoloji Nedir?" başlıklı birinci bölümde politik psikolojinin temel çalışma konuları, tarihsel gelişimi veya farklı yaklaşımlarına ilişkin herhangi bir bilgi verilmeden, sınırlı bir tanım yapılıp, sadece 2 sayfayla geçiştirilirken, "Çocukluk Döneminde 'Ben' ve 'Diğerleri' Kavramının Gelişimi" başlığı verilen beşinci bölüme 22 sayfa ayrılmıştır. Birbirini izleyen ve aynı temayı sürdüren bazı

bölümlerin yeterli hacimde olmamalarına rağmen, ayrı olarak düzenlendikleri görülmektedir. Örneğin, her biri ortalama 4 sayfadan oluşan "Etniklik ve Etnik Kimlik", "Terörizm, Etniklik ve Etnik Terörizmin Psikolojisi" ve "Etnik veya Ulusal Çadır" başlıklarını taşıyan sırasıyla altıncı, yedinci ve sekizinci bölümler tek bir bölüm altında birleştirilebilirdi.

Üçüncüsü, kitabın bazı bölümleri arasındaki bağlantılarda kopukluk olduğu anlaşılmaktadır. Örneğin üçüncü bölümde Türkiye'nin toplumsal düzenine ilişkin psikolojik analizler yapılırken, bir sonraki dördüncü bölümde, bir öncekiyle bağlantı kurulmadan birden bire çocuğun ruhsal gelişimi ve kimliği konusuna yer verilmektedir. Ayrıca bazı bölümlerde, daha önceki bölümlerde yapılan tespit ve analizler gereksiz yere tekrar edilmiştir. Örneğin üçüncü bölümde özellikle Türkiye'nin toplumsal düzenine ilişkin yapılan değerlendirmeler, yedinci bölümde yeniden okuyucunun karşısına çıkmaktadır.

Kitapla ilgili diğer bir zayıflığın ise tutarlılık açısından ortaya çıktığı ve birkaç bölümde öngörülen konunun dışına çıkıldığı görülmektedir. Üçüncü bölümün esas itibarıyla Türkiye'deki toplumsal düzene ilşkin değerlendirmelere ayrılmış olmasına rağmen, analiz odağının Sovyetler Birliği'nin çöküşüne kayması; beşinci bölümde özellikle çocukluk dönemine ait "Ben" ve "Öteki" kavramlarının gelişimine odaklanılmasına rağmen, birden bire gerek ulusal gerekse uluslararası düzeylerdeki saldırganlığın tespiti ve yönetilmesi sorunsalına sapılması gibi tematik kopukluklar, kitabın tutarlılığına zarar veren örnekler arasındadır.

Bununla birlikte, kitap, sistematik organizasyonuyla ilgili bazı kusurlarına rağmen, Türkiye'de kronikleşen terörizm sorununun psikolojik dinamikleri hakkında hala geçerliliğini koruyan değerli tespitler ve değerlendirmeler içermektedir. O bakımdan söz konusu çalışma, sadece psikoloji, psikiyatri veya siyaset bilimi gibi sosyal bilimlerle uğraşanlara değil, konuya ilgi duyan herkese hitap edebilecek niteliktedir.

Doç. Dr. Bülent Evre Lefke Avrupa Üniversitesi'nde Öğretim Üyesi ve Kamu Yönetimi Bölüm Başkanı olarak görev yapmaktadır. Ulusal ve uluslararası akademik dergilerde çeşitli makaleleri yayımlanan Bülent Evre'nin Postmodern Paradoks ve Siyaset başlıklı ve Kıbrıs Türk Milliyetçiliği: Oluşumu ve Gelişimi adlı iki kitabı, ve bunun yanı sıra, çeşitli derleme kitaplarda siyaset alanında yayımlanan kitap bölümleri bulunmaktadır.

Assoc. Prof. Bülent Evre is serving as an instructor and head of Public Administration Department at European University of Lefke. Besides his several articles published both in national and international journals, he wrote several book chapters in the field of politics and published two books entitled Postmodern Paradox and Politics, and Turkish Cypriot Nationalism: Its Genesis and Development.